
Considerații privind raporturile bistrițene cu identitatea/alteritatea orientală (1848–1918): origini, evoluții și semnificații

Andrei MIC

Doctorand,
Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca
andrei.mic29@yahoo.com

Rezumat. În lucrarea de față, ne propunem mai întâi un scurt context istoric al problemei pentru surprinderea influențelor orientale timpurii la nivelul comercial, cultural, economic, ecleziastic, militar și socio-politic al Bistriței. Totodată, ne dorim să reconstituim raporturile bistrițene cu identitatea/alteritatea orientală de la Revoluția Română (1848–1849) și până la sfârșitul Primului Război Mondial (1918), reprezentând o direcție de cercetare mai puțin cunoscută în scrisul istoric românesc. Aici, vom insista asupra analizei unor articole, circulare bisericești, documente inedite de arhivă, ediții de documente, fișe de bibliotecă, ilustrații, lucrări, relatări de călătorie, rețete, traduceri literare și ziare locale ale epocii. Scopul acestui demers va fi de a vedea nu doar în ce au constat, cum s-au manifestat și au evoluat aceste raporturi, ci și de a explora variatele moduri de receptare a elementelor vieții cotidiene orientale în rândul bistrițenilor pe parcursul modernității.

Cuvinte cheie: Bistrița, raporturi, identitate/alteritate, Orient, modernitate.

Considerations regarding Bistrița's relations with oriental identity/otherness (1848–1918): origins, developments and significances

Abstract. In the present paper, we first propose a brief historical context of the problem in order to capture the early oriental influences at the commercial, cultural, economic, ecclesiastical, military and socio-political levels of Bistrița. At the same time, we wish to reconstruct Bistrița's relations with the oriental identity/otherness from the Romanian Revolution (1848–1849) until the end of the First World War (1918), representing a lesser-known research direction in Romanian historical writing. Here, we will insist on the analysis of some articles, church circulars, unpublished archival documents, document editions, library sheets, illustrations, works, travelogues, recipes, literary translations and local newspapers of the era. The purpose of this approach will be to see not only what

these relations consisted of, how they manifested and evolved, but also to explore the various ways of receiving the elements of oriental daily life among the people of Bistrița throughout modernity.

Keywords: Bistrița, relations, identity/otherness, Orient, modernity.

Scurt context istoric

În contextul binecunoscut al instaurării Principatului Autonom al Transilvaniei sub suzeranitate otomană (1541–1699) ca rezultat al înfrângerii regelui maghiar Ludovic al II-lea în bătălia de la Mohács (1526) și al căderii Budei (1541)¹, ne putem întreba dacă Bistrița a fost sau nu un oraș al influențelor/raporturilor orientale timpurii?

În mod firesc, constatăm că această perioadă efervescentă a introdus anumite influențe ale identității/alterității orientale la nivelul comercial, cultural, economic, ecleziastic, militar și socio-politic al Bistriței, însă documentele epocii stabilesc un posibil prim impuls încă din prima jumătate a secolului al XV-lea, când regele Sigismund al Ungariei îi informa pe bistrițeni și clujeni despre apărarea munților de către turci (24 februarie 1433)². La scurt timp, arealul local a fost un refugiu propice nu doar pentru un argintar moldovean sau pentru boierii și negustorii moldoveni care se fereau de turci (1479, 1493)³, ci și pentru un tezaur de 58 de aspri otomani din timpul sultanilor Mahomed al II-lea (1448-1481) și Baiazid al II-lea (1481–1512). Acesta a fost descoperit de către o echipă de arheologi după aproape o jumătate de veac de la ascunderea sa (1495–1496) în curtea unei localnice din satul Șieu (1964), o parte a monedelor provenind din Amasya, Bursa, Constantinopol și Edirne⁴.

Anii 1489–1500 au reprezentat mai mult sau mai puțin surprinzător pentru patrimoniul Bisericii Evanghelice din Jelna, situată în imediata proximitate a Bistriței, prilejul de a dobândi artefacte orientale ca un breviar scris pe pergament, un fragment din giulgiul Fecioarei Maria păstrat în două cruci de argint, un spin din Coroana lui Iisus Hristos, care a fost adus și donat de către Luca din Dîpșa în urma pelerinajului său din Țara Sfântă, dar și pământ de la Mormântul Mântuitorului, care a fost adăpostit într-o cruce mai mare⁵. Ulterior, voievozii Transilvaniei, Ioan Zápolya și Petru Perényi, le ofereau bistrițenilor detalii asupra năvălirilor turcești de la Hațeg (5 iunie 1515) și a altor posibile năvăliri turcești în Ardeal (1 martie 1527), trei bistrițeni s-au adresat Judelui și Sfatului orașului despre conflictele muntenilor cu turcii (19 august 1529), iar Ioan Zápolya îl ruga pe judecătorul

1 Onofreiu, Sigmirean 2019, p. 70.

2 Hurmuzaki 1911, pp. 17–18.

3 Iorga 1899, p. VIII.

4 Oberlander-Târnoveanu, Rădulescu 1994, pp. 83, 86, 89, 92, 96.

5 Dincă 2020, pp. 284–285; Dincă 2022, p. 167; Gaiu 2021, p. 99.

bistrițean Thomas Zewch să-i trimită două sute de florini nobilului timișorean Ioan Nagy pentru a merge alături de domnitorul moldovean Petru Rareș în Turcia (1–2 ianuarie 1540)⁶.

Registrelle de socoteli bistrițene repertoriază (printre altele) plata anumitor produse orientale. De pildă, orașenii au achitat patru florini pentru condimente și mătase (1462)⁷, cinci florini și 25 dica pentru patru lămâi verzi și jumătate dăruite turdenilor (8 iunie 1505)⁸, 30 dica pentru papirus (3 aprilie 1514)⁹ sau 17 dica pentru șofran (1517)¹⁰. Totodată, regăsim doi florini pentru sprijinirea răscumpărării Egiptului (4 iulie 1519)¹¹, cinci florini pentru „piper, șofran și stafide trimise domnului cancelar” (14 februarie 1532), 63 de florini pentru cadourile acordate de către sibieni solului sultanului turcesc (1 octombrie 1540) sau „nouă cible la moară” pentru tabăra voievodului și a turcilor (26 iulie 1541). N-au lipsit nici cei 533 de florini pentru domnii trimiși la o adunare de obște din Alba, Demetrius Kretschmayr și Jakob Șelarul, ca bir turcesc (8 iunie 1543), 28 de florini „pentru portocalele trimise domnului moldovean” (9 februarie 1545) sau 30 de florini pentru cuișoare, ghimbir, migdale, șofran, zahăr și șaşmale (31 decembrie 1545)¹².

Alte izvoare nuanțează că domnitorul Moldovei, Alexandru Lăpușneanu, cumpăra în 1552, 1561 și 1564 din Complexul Sugălete, principalul pol comercial al orașului (construit la sfârșitul secolului al XIV-lea – începutul secolului al XV-lea), produse exotice ca apa de trandafir, pergamentul, sumanele sau șofranul. Bistrițenii dăruiau atunci moldovenilor ghimbir sau tafta, iar negustorii Blasiu Pellio, Iacob Wrescher, Wolfgang Forster și Wolfgang Pellio reușeau prin contactele lor cu comercianții moldoveni și străini să introducă pe piața locală mirodenii și muselină, achitând anual pentru ele așa-numitul *census turcicus*¹³.

Spre deosebire de guvernatorul Transilvaniei, Gheorghe Martinuzzi, care dona urbei timp de un an veniturile vigesimei ca răsplată pentru sprijinul acordat „cu ocazia soliei efectuate la sultanul otoman” (28 mai 1540)¹⁴, sau de raporturile scriptice dintre bistrițeni și sibieni privind anumite planuri sultanale (2–5 iunie 1546, 25–29 mai 1547, 24 martie 1559), Regina Isabella i-a solicitat Magistratului orașului să desemneze o persoană care să-l însoțească pe un ceauș turc în periplul său bistrițean (12 februarie 1558). De asemenea, ceaușul Ahmed scria despre luptele întâmpinate în Moldova (5 ianuarie 1578), rodnenii

6 Hurmuzaki 1911, pp. 229, 293-294, 329, 388.

7 RB 1462: *Besteuerung der ersten zwei Stadtviertel, und die daraus finanzierten Ausgaben. Namensliste bezüglich einer Kriegsexpedition*, pp. 7–8.

8 RB 1505: *Eine Besteuerung der Stadt und die daraus finanzierten Ausgaben*, p. 17.

9 RB 1514: *Städtische Rechnungen: Steuer-Einnahmen und Ausgaben*, p. 40.

10 RB 1517: *Städtische Rechnungen: Einnahmen und Ausgaben (für Handwerker und für „Ebrungen”)*, p. 2.

11 RB 1518–1520: *Städtische Rechnungen: Steuer-Einnahmen und Ausgaben*, p. 52.

12 Constantinescu 1978, pp. 216, 233, 236, 242, 249.

13 Dan, Goldenberg 1964, pp. 25, 27, 31, 64, 66.

14 Simon 2016–2017, p. 117.

punctau asupra pătrunderii turcilor în arealul lor (28 mai 1592)¹⁵, iar generalul Gheorghe Basta le comunica bistrițenilor vestea înfrângerii turcilor în Țara Românească (10 octombrie 1602). În final, principele Transilvaniei, Ștefan Bethlen, le atrăgea atenția locuitorilor asupra tătarilor și turcilor (23 iunie 1621), în timp ce Mihai Diacul din Moldova și starostele Cernăuțiului, Constantin Turculeț, detaliau despre muscali, polonezi și turci (20 martie 1678), respectiv, despre incursiunea regelui maghiar Leopold I în rândul turcilor (25 august 1691)¹⁶.

Cercetătorul András Péter Szabo a redat (printre altele) în două studii distincte *Lista Praebenda* a bucătăriei principelui Transilvaniei, Gheorghe Rákóczi I și a soției sale, Zsuzsanna Lorántffy, întocmită cu ocazia șederii lor la Bistrița (23 octombrie-15 noiembrie 1638), dar și un document al bucătăriei princiare (17 septembrie 1649). Ambele acte prevedeau consumarea unor alimente și condimente exotice precum crabul, linte, pâinea cu caise, piperul, prunele uscate sau șofranul¹⁷.

Dincolo de episodul nefericit al incendierii și sclavagismului pe care turcii l-au impus în Teaca (1657), istoricul turc Evlia Çelebi a călătorit în arealul bistrițean (august 1661) alături de armata unchiului său, Melek Ahmed Pașa, dar și de principele Transilvaniei, Mihai Apafi I, stând într-o noapte la Bistrița, unde a admirat complexitatea sistemului de fortificație și frumusețea bistrițencelor, a cetății și a împrejurimilor sale¹⁸. La scurt timp, Bistrița a devenit o așezare perfectă pentru anumite etnii orientale ca armenii, care au părăsit Moldova datorită persecutării lor religioase (1668–1672), sașii percepându-i ca turci deoarece ei vorbeau inclusiv în limba turcă. Totuși, au fost forțați de către sași să se mute în Gherla (1712), motivul aparent fiind declanșarea epidemiei de ciumă, însă realitatea era că existau multiple neînțelegeri bilaterale¹⁹.

Biserica Evanghelică din Bistrița, edificată în Marktplatz (astăzi, Piața Centrală) de către arhitectul Casei Argintarului, Petrus Italus de Lugano (1478–1563), a cărei arhitectură și mobilier îmbină armonios barocul, goticul, Renașterea și rococoul, constituie nu doar simbolul urbei²⁰, ci și un catalizator al influențelor orientale timpurii prin ampla sa colecție de covoare anatoliene, întrecută la nivelul Transilvaniei doar de cea a Bisericii Negre din Brașov. Deși bistrițenii au întreținut schimburi comerciale consistente cu Moldova, traduse prin exportarea produselor artizanale locale și importarea animalelor sau chiar a unor produse exotice precum covoarele anatoliene aduse din Suceava pe diverse căi, comerțul oriental al Bistriței reprezintă nu doar un subiect inedit, ci și dificil de reconstituit. Motivele principale ale acestui impediment pot fi istoriografia relativ redusă asupra problemei și

15 Hurmuzaki 1911, pp. 451–452, 461–462, 534–535, 542, 672, 711–712.

16 Hurmuzaki 1913, pp. 798, 904–905, 1370–1371, 1444.

17 Szabo 2013, p. 146; Szabo 2016, pp. 71–72, 75, 98.

18 Alexandrescu–Dersca Bulgaru *et al.* 1976, pp. 576–579; Gaiu 2021, p. 58.

19 Nagy 2021, pp. 90–91, 93, 151, 174, 188; A se vedea și Ghițan 1972, pp. 117–127.

20 Gaiu, Duda 2008, pp. 27–30, 33–34; Gaiu, Duda 2010, p. 22.

dezvoltarea vertiginoasă a Brașovului și Sibiului, care au determinat intrarea orașului într-un con de umbră. Totuși, unele registre de socoteli din secolele XVI–XVII ne arată cum consiliul local a cumpărat cu cinci guldeni un covor oriental de la negustorul moldovean Martino Moldauiensis în timpul târgului anual al burgului (1525), urmat de alte covoare în anul 1557 „ca daruri de onoare” și de nuntă pentru oaspeți și nuntași sau cu ocazia vizitei principelui Ștefan Bathory (1571). Astfel, registrele secolului al XVI-lea însumează 91 de covoare orientale, în timp ce cele dintre anii 1600-1699, coroborate cu un registru separat al cadourilor de onoare, notează mult mai multe (225), fiind angajat inclusiv un specialist care să-i prezinte covoarele principelui Gheorghe Rákóczi I pe parcursul vizitei sale în Bistrița (1640). Achiziția lor a cunoscut variate fluctuații datorită multiplelor schimbări legislative asupra activității negustorilor (1609, 1623, 1627, 1670, 1675), a vizitelor principare din urbe și a conflictelor privind cărmuirea Transilvaniei, crescând (1620–1650), scăzând (1660–1690) și iar crescând odată cu devenirea Transilvaniei ca teritoriu al Imperiului Habsburgic (1691). Acestea erau vândute inclusiv în târgurile din Brașov, Cluj, Mediaș și Târgu Mureș, de unde comercianții sași și greci le-au adus în Bistrița (1628, 1639) pentru ca decidenții locali să le dăruiască chiar și cămărilor, juriștilor, măștrilor bucătari și secretarilor princieri²¹.

Asedierea burgului de către trupele otomane și tătare (1642, 1661), conflagrațiile otomanilor cu Imperiul Habsburgic (1663–1664) și Polonia (1672–1676), dar și Marele Război Turc (1683–1699), au declanșat nu doar o criză economică severă și blocarea comerțului exotic, ci și decăderea vânzării covoarelor orientale pe plan local. Cu toate acestea, comercializarea lor nu s-a întrerupt definitiv, inventarele bunurilor mobile ale parohiei evanghelice din Bistrița (1742) cuprinzând particularitățile unor covoare, iar tabelul de onorarii întocmit de către consilierii locali și parohiali (1766) stipula chiar posibilitatea închirierii lor de către enoriași pentru nunți sau înmormântări contra sumei variabile de 14-34 de dinari²².

Din colecția de covoare anatoliene a Bisericii Evanghelice din Bistrița, întrecută cantitativ doar de cea a Bisericii Negre din Brașov, cel mai vechi covor păstrat până astăzi aparține tipului *Holbein*, datând de la sfârșitul secolului al XVI-lea. Aceste artefacte erau folosite de către meșteșugari și negustori ca elemente ale statutului lor social și ca ornamente ale amvonului și ale stranelor breslelor și predicatorilor, însă, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, ele au devenit caduce datorită pătrunderii masive a influențelor franceze. Demodarea a determinat implicit hiperuzarea prin scrierea, tăierea sau utilizarea lor ca perne de strană. Ulterior, istoricii de artă ai sfârșitului secolului al XIX-lea au redevenit interesați de descoperirea, analiza și valorificarea covoarelor printr-o serie de lucrări și demersuri de protejare, restaurare și expunere muzeală²³.

21 Armer *et al.* 2022, pp. 249–255.

22 Armer *et al.* 2022, pp. 254, 256, 258-259; Gaiu, Duda 2015, p. 192.

23 Kregeloh 2023a, pp. 215–217; O analiză amplă și comparativă a colecției covoarelor anatoliene ale Bisericii Evanghelice din Bistrița, dar și din Transilvania, la Kregeloh 2023b.

În pofida preluării succesive a puterii politice otomane de către Imperiul Habsburgic (1699) și Imperiul Austro-Ungar (1867), care a schimbat radical evoluția Transilvaniei, mica așezare săsească a continuat să fie marcată de anumite măsuri juridice cu caracter exotic ca Legea Somptuară a Bistriței (1780), care impunea locuitorilor împărțiți în cinci mari grupuri unele interdicții privind vestimentația fabricată din textile orientale. Actul ne arată că prima grupă (Consiliul și Magistratul orașului, funcționari publici, judecători, nobili, notari) nu avea voie să poarte blănuri și paltoane din catifea decorate cu samur și jupoane de mătase cu galoane sau dantelă, în timp ce a doua (vice-notar, arhiviști, clerici, doctori, oratori, patru membri ai centumviratului) avea interzis la hainele din damasc, samur și căptușală/jupoane de mătase. Dacă a treia grupă (ceasornicari, chirurghi, comercianți, farmaciști, membrii centumviratului, organiști, pictori) nu putea purta mâneci și șorțuri din muselină și tafta sau ornamente de samur pe caftane, ultimele două grupe (calfe, ucenici) nu îmbrăcau veșminte din catifea/mătase²⁴.

Treptat, întregul areal bistrițean a cunoscut o amplă occidentalizare de tip francez și german, care a determinat (printre altele) mobilizarea unor soldați ai Regimentului II de Graniță de la Năsăud în campaniile împotriva turcilor (1788–1791), soldată cu 1.218 grăniceri morți²⁵, dar și alungarea și interzicerea stabilirii temporare a evreilor în Bistrița de către sași (1828–1829, 1859)²⁶. Cu toate acestea, observăm menținerea teritorială a anumitor raporturi cu identitatea/alteritatea orientală și pe parcursul modernității.

Raporturile bistrițene cu identitatea/alteritatea orientală (1848–1918)

Deși izvoarele primare și secundare privind aceste raporturi sunt într-un număr mai considerabil, ne vom îndrepta atenția în lucrarea de față asupra analizei unei selecții de documente și surse relevante mai puțin cercetate sau chiar neglijate de către istorici și specialiști, întrebându-ne cum s-a manifestat și a evoluat orientalismul la nivelul întregului areal bistrițean între Revoluția Pașoptistă (1848–1849) și sfârșitul Primului Război Mondial (1918)?

Ca un preambul, Colecția personală *Iulian Marțian (1350-1945)* cuprinde o scrisoare scrisă cu cerneală neagră în limba turcă, trimisă unui cancelarist provincial de către Mahomed Masud (1818), în care vorbea despre comerțul cu Țara Românească (Fig. 1). Cu toate că prezintă o importanță indirectă asupra subiectului, epistola este pertinentă deoarece constituie unul dintre documentele turcești păstrate în arhivele bistrițene²⁷.

În contextul Revoluției Pașoptiste (1848–1849), circulara emisă la Năsăud în 6 iunie 1848 de către episcopul vicar greco-catolic al Năsăudului, Macedon Pop, prevedea (printre

24 Pakucs-Willcocks 2018, pp. 71–72; Onofreiu, Sigmirean 2019, pp. 72–73, 140.

25 Georgiță 2005, p. 330.

26 Pârvulescu, Boatcă 2022, pp. 60–61.

27 SJBAN, CPIM, 145_39, ff. 2r-3r.

Fig. 1. Crisoarea în limba turcă a lui Mahomed Masud către un cancelarist provincial despre comerțul cu Țara Românească (1818).

Sursa: SJANBN, CPIM, 145_39, ff. 2r-3r.

alte) ca grănicerii și toți cetățenii să-i rămână loiali împăratului habsburgic Franz Joseph I pentru „a nu veni supt sceptru părințieștii case austriece, turci, tătari și alte ginte barbare”. Dacă această circulară nu era decât o solicitare exagerată și inutilă de menținere forțată a loialității dinastice și militare deoarece comunitatea îl respecta deja pe împărat, într-un document trimis la Bistrița în 5 iulie 1849, comandantul Józef Bem puncta la fel de surprinzător că „noi avem temeii să sperăm că turcii se vor uni cu noi. Simpatia lor nu este îndoielnică [...], pe linia de la Orșova, până la Turnu-Roșu, unde cantonează trupele lor, nu a avut loc nici o invazie”²⁸.

Fondul *Vicariatul Greco-Catolic al Rodnei (1793-1951)* păstrează cinci circulare relevante, primite de Vicariat între anii 1854-1872, care reflectă contactul direct/indirect al bistriștenilor cu identitatea/alteritatea orientală. Prima circulară, presupunând o foaie față/verso tipărită la mașina de scris, emisă la Blaj în 29 martie (10 aprilie) 1854 de către arhiepiscopul și mitropolitul greco-catolic Alexandru Sterca-Șuluțiu, sublinia (printre altele) „a se face Colecta întru poporu pentru hospitiulu redicatu de P.P. Franciscani în

28 Bolovan, Onofreiu 2003, pp. 47, 140–143; Mitu 2004, pp. 37–38.

Constantinopole” (Fig. 2)²⁹. Alte trei circulare, redactate manual cu cerneală neagră și litere alungite specifice epocii, eliberate la Gherla în 20 februarie 1858, 10 martie 1859 și 29 decembrie 1859 de către episcopul greco-catolic al Gherlei, Ioan Alexi, rugau Vicariatul să-și convingă mirenii în a sprijini material Societatea *Nepătata concepțiune a preacuratei vergure Maria* din Turcia, fondată pentru ca misionarii să răspândească credința catolică în acest areal exotic³⁰. Ultima circulară, tipărită și trimisă de la Gherla în 17 decembrie 1872 de către episcopul vicar greco-catolic al Gherlei, Ioan Anderco Homorodeanul, informa mai întâi Vicariatul asupra corespondenței primite de la episcopul vicar romano-catolic al Africii Centrale și fondatorul unor congregații misionare, Daniele Comboni, în care detalia traiul dificil și periculos al comunității, tradus prin analfabetism, primitivism și sărăcie. În acest context, Homorodeanul le solicita „ca Misionarii, cari desuda întru calificarea, civilizarea și încreștinarea atinșilor Africani, se fie ajutați înaintea lui Domnediu prin căldurosele rogațiuni [...], apoi să se facă în tote Parochiele și colecte binefăcătoare pentru ajutorirea Misionarilor”. La final, îi îndemna pe vicari să-i considere și să-i iubească pe africani ca pe aproapele lor, să organizeze colecte în biserică cel puțin de sărbători, iar „sumele adunânde câtu de mici ar fi acele, să se străpună la Ordinariatul, de unde se voru trămite

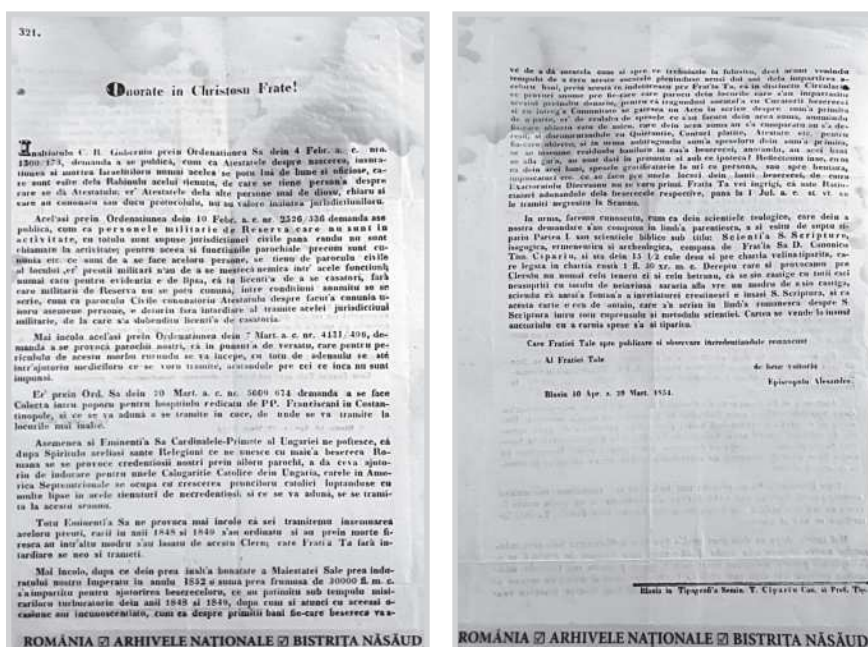

Fig. 2. Circulară bisericească (1854)
Sursa: SJBAN, FVGCR, 61, ff. 6r-v.

29 SJBAN, FVGCR, 61, f. 6r-v.

30 SJBAN, FVGCR, 108, f. 19r; SJBAN, FVGCR, 120, ff. 9r, 94r.

la congregațiunea așa numită Mariana din Viena, cărei e concrediută a aduna astfelii de oblate pie din totu Imperiulu” (Fig. 3)³¹.

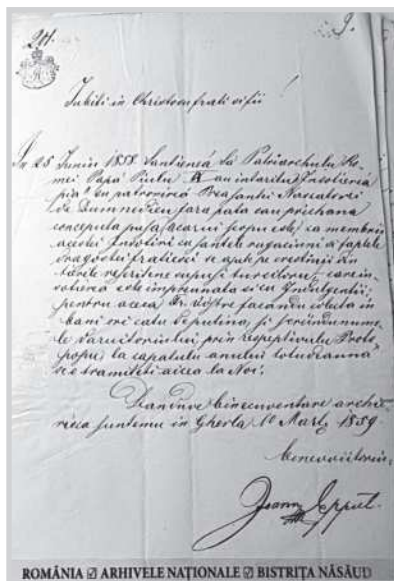

Fig. 3. Circulare bisericești (1858-1859, 1872)

Sursa: SJBAN, FVGCR, 108, f. 19r; SJBAN, FVGCR, 120, ff. 9r, 94r; SJBAN, FVGCR, 300, f. 73r.

31 SJBAN, FVGCR, 300, f. 73r.

În dosarul nr. 76/1862 al Fondului *Districtul românesc autonom al Năsăudului (1861-1876)*, putem descoperi pașaportul inedit al lui Ioan Oproia, un economist greco-catolic mai puțin cunoscut, născut în Mureșeni Bârgăului în anul 1826. Acest act personal, completat trilingv, citeț, pe o foaie tabelară cu cerneală neagră în limba germană, maghiară și română, i-a fost eliberat de către Stăpânirea Satului în 16 iulie 1862 pentru a călători la Ierusalim „spre închinarea Sf. Mormânt și Sf. Locuri”, fiind valabil pentru trei ani (Fig. 4)³². Din nefericire, nu dispunem de alte date asupra biografiei sau periplului său în Țara Sfântă.

Tomul II din *Magazinu Pedagogicu (1868)* cuprinde articolul *Istori'a in scol'a poporale*, care ne arată că, în ciuda caracterului lor autosuficient și distinct, este adecvată cunoașterea trecutului multicultural al israeliților deoarece „prin ei se face cunoscutu cu poporale cu care au venitu ei înșiși în atingere, cu Egiptenii și Fenicienii, cu Asirienii și Babilonienii”. De asemenea, secțiunea de *Varietăți* ne dezvăluie mai mult sau mai puțin discutabil că trăiau atunci pe Pământ 390 de milioane de caucazieni, „5 mil. de religiunea ebreiescă, 600 mil. de rel. asiatice, 100 mil. mahomedani”, iar din cele 1.264 de limbi vorbite, 236 erau în Africa și 934 în Asia. Nu în ultimul rând, J. Papiu a tradus un fragment al lucrării orientalistului austriac Joseph Freiherr vom Hammer-Purgstall, *Despre geniulu din Orientu*, constituind o analiză comparativă a mentalității, tradițiilor și obiceiurilor răsăritene și apusene. Autorul îi portretizează pe răsăriteni drept leneși, restrictivi cu femeile, care „abia ierta înțeleptiloru sei o meditare despre templările din lume” și lăsau totul în voia întâmplării, în timp ce occidentalii erau dinamici, deschiși cu femeile și dornici de a învăța din greșeli. Dacă orientalii acceptau să se căsătorească doar cu o femeie acoperită cu voal în spațiul public, stabileau numele copiilor după o săptămână de la naștere și mâncau cu mâna fie pe podea la o masă mică, fie pe scaune la o masă plină de preparate aduse de către degustători și ospătari, occidentalii se căsătoreau necondiționat, își numeau bebelușii înainte sau imediat după naștere și nu aveau mese sofisticate. N-a lipsit nici ideea că „vestimentele nostre suntu anguste, scurte și sprintene, ale orientaliloru, lungi, largi și comode nesupuse schimbăriloru moderne”,

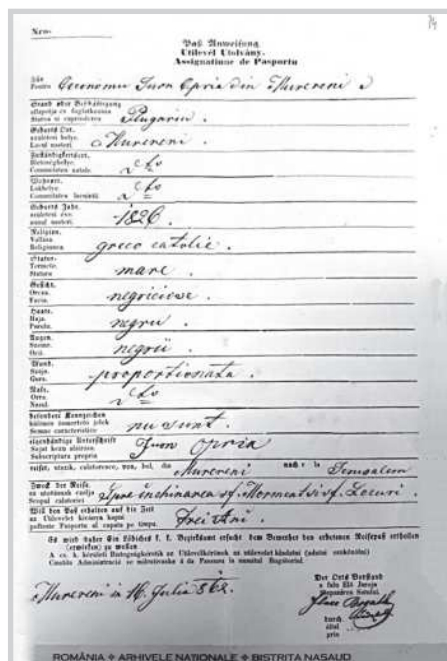

Fig. 4. Pașaportul lui Ioan Oproia (1862)
Sursa: SJBAN, FDRAN, 76/1862, f. 74r.

32 SJBAN, FDRAN, 76/1862, f. 74r.

doar îmbrăcămintea demnitarilor și a militarilor răsăriteni având influențe occidentale. Totuși, remarcăm că ambele părți se asemănau nu doar prin deținerea brățărilor și a cerceilor exotici, ci și prin amenajarea unor încăperi subterane în palate, dar se diferențiau prin purtarea cingătorii și a turbanului regăsit exclusiv în rândul orientalilor, cultivarea pământului cu ajutorul „unei scandure întogmite cu ascuțișuri de fieru” trase de boi (orientali)/în mod manual (occidentali), perceperea fluturului ca simbol al nestatorniciei/constanței sau prin reguli de bune maniere. De pildă, răsăritenii chemau o persoană cu mâna înaintea, salutau cu pălăria pe cap și se enervau când cineva îi întreba de starea soțiilor lor, iar apusenii chemau pe cineva cu degetul îndoit „în laintru cătră capu”, își ridicau pălăria pentru a saluta respectuos și discutau amicabil cu ceilalți despre nevestele lor, însă „spiritulu celu religiosu e adevăratulu geniu alu Orientului – caracteristica esentrale ce desparte pre răsăritu de apusu”³³.

Alături de contribuțiile din scrisul istoric românesc asupra inițiativelor născute de sprijinire a Războiului de Independență dintre România, Imperiul Otoman și alte state beligerante (1877–1878)³⁴, profesorii Artemiu Publiu Alexi și Maxim Pop s-au evidențiat prin editarea sintezei istorice *Resbelulu orientale illustratu* (1878), reprezentând o lucrare masivă, întinsă pe 724 de pagini, în care, îmbinând armonios raportul text-imagie prin conținutul și colajul bogat de hărți și ilustrații, au reconstituit solid documentat desfășurarea Războiului de Independență³⁵.

Fondul *Vicariatul Greco-Catolic al Rodnei (1793-1951)* repertoriază și o serie de corespondențe relevante precum scrisoarea adresată de către profesorul Artemiu Publiu Alexi vicarului foraneu al Rodnei și protopopului Năsăudului, Grigore Moisil (10 ianuarie 1878), scrisă lizibil pe trei file cu cerneală neagră, prin care îl ruga să îi tempereze pe dascălii gimnaziului năsăudean pentru a nu mai organiza demonstrații publice pro-război. Astfel, puncta ca „în viitoriu să-și consecneze puterile sale pentru instruirea tenerimei cu crezulu doritu, căci urmându altă direcțiune, chiamarei loru neci cându voru corespunde” (Fig. 5)³⁶.

În numărul 1 din *Școla Română* (1880), întâlnim poezia *Păstrarea*, preluată din *Legendar seu carte de cetire* a lui Vasile Petri (1878), reprezentând scurta poveste a plimbării unui sultan prin cetate alături de vizirul său, care, observând o pară, a luat-o. Vizirul l-a întrebat surprins de ce a făcut acest gest, iar sultanul i-a răspuns moralizator că, indiferent de statutul social, oricine trebuie să fie smerit și să învețe a trăi cumpătat și respectuos deoarece „parau’ă omulu celu cu minte/ Trebui ca pre galbenu s’o aibă ‘nainte:/ Ca jocu cine-și bate și-i dă cu piciorulu,/ Cu vreme ajunge, ca se-i ducă dorulu”. Pornind de la acest poem, elevilor clasei a IV-a li s-a propus să-l analizeze ținând cont de un plan în opt puncte complementare, întocmit de către învățătorul năsăudean Iacob Pop, constând într-o convorbire

33 MP 1868, pp. 73, 103–107, 148–150, 158, 360.

34 Vezi Găzdac 1977, pp. 56–78; Marțian, Marțian 1977, pp. 108–114.

35 Alessi, Popu 1878, pp. I sqq.

36 SJBAN, FVGCR, 415, ff. 1r-2r; Pentru o incursiune solid documentată a activității Vicariatului Greco-Catolic al Rodnei, a se vedea Andrei 2006.

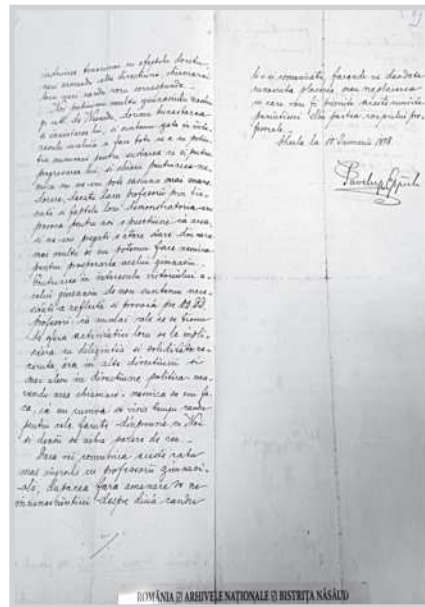
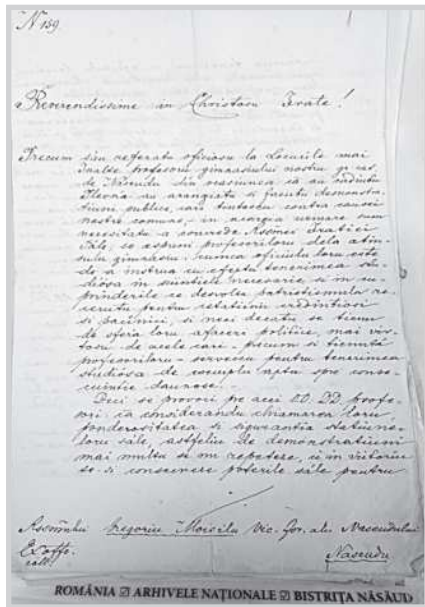

Fig. 5. Scrisoarea profesorului Artemiu Publiu Alexi către vicarul foraneu al Rodnei și protopopului Năsăudului, Grigore Moisiu (10 ianuarie 1878)
Sursa: SJBAN, FVGR, 415, ff. 1r-2r.

prealabilă, introducere, lectură și explicare a textului de către învățător pentru a ajunge la citirea, analiza, reținerea și recitarea lucrării de către elevi³⁷.

După cum bine știm, George Coșbuc (1866–1918) a fost unul dintre promotorii principali ai creațiilor orientale în rândul bistrițenilor și al românilor prin elaborarea unor lucrări istorice și literare ca *Pe pământul turcului* (1885), *Balade și idile* (1893), *Antologie sanscrită. Fragmente din Rig-Veda, Mahabharata, Ramajana, poezii lirice și proverbi* (1897), *Fire de tort* (1898), *Povestea unei corone de oțel. Restatornicirea domniei românesce și războiul nostru pentru neatârnaire scrisă anume pentru țărănime* (1899), *Războiul nostru pentru Neatârnaire povestit pe înțelesul tuturor* (1907) sau *Cântece de vitejie* (1914). Pe parcursul lor, putem lectura numeroase poezii exotice ca *Armingeni*, *Cântec oriental*, *El-Zorab*, *Fatma*, *Hafis*, *O scrisoare de la Muselim-Selo*, *Oștirile lui Alah*, *Pașa Hassan*, *Pe drumul Plevnei*, *Puntea lui Rumi*, *Sărintdar* sau *Zobail*. Neinsistând asupra subiectului, amintim prima strofă din *El-Zorab*: „La pașa vine un arab,/ Cu ochii stinși, cu graiul slab/ Sunt, pașă, neam de beduin,/ Și dela Bab-el-Manteb vin/ Să vend pe El-Zorab”³⁸.

37 ȘR 1880a, pp. 6–8; ȘR 1880b, p. 15.

38 Coșbuc 1885; Coșbuc 1893, pp. 14–15, 30–32, 44–50, 60, 70–73, 96–104; Coșbuc 1897; Coșbuc 1898, pp. 27–30, 35–36; Coșbuc 1899; Coșbuc 1907; Coșbuc 1914, pp. 26–28, 32–35, 49–52, 86–89, 103–106.

Ulterior, învățătorul Teodor Petrișior ne indică într-o serie de *Leccióni din geografie și istorie* (1891) că teritoriul Africii se întindea pe 29.932.448 de kilometri, formând alături de Asia și Europa „lumea veche”³⁹. De asemenea, o autoare cu pseudonimul *Brîndușa* a publicat în numărul 18 din *Minerva* (1893) proza *Miresă'n mănăstire*, unde descrie cum Blanca, fiica boierului muntean Marian Alecu și a soției sale, Sultana, a primit educație aleasă într-o mănăstire și la o stareță brașoveană pentru a se pregăti de căsătorie, având ca preambul perceperea Turciei ca un teritoriu marcat de avuție, decadentă și jocuri de culise⁴⁰. Același periodic ne aduce la lumină articolul *Balaurul*, semnat de S. P. Simonu, care nuanțează originea și receptarea unor figuri ale mitologiei orientale (minotauri, monștri, sfînși, tauri) în cultura românească. Dintre ideile enunțate, reținem că marocanii și românii se asemănau prin credința lor în puterea vindecătoare a capului și pielii șerpilor, dar și că „balaurul este năsdravenu și ca atare forte feroce [...]”. Unu Hercule, unu Iason, unu Ra egipticu, unu Merodach assiricu, unu Georgiu și unu voinicu ca Piperușiu Petru, ori Firu de busuiocu îl potu învinge cu multă trudă”⁴¹.

Sub raport cultural și arhitectural, arealul bistrițean a beneficiat încă din modernitate de fondarea unor asociații și edificarea unor monumente cu elemente de inspirație orientală. De pildă, la sfârșitul secolului al XIX-lea, a apărut Reuniunea Femeilor Israelite din Bistrița, alcătuită din membri onorifici și ordinari selectați după criteriul meritocrației și al prestaței, cu scopul culturalizării evreicelor și al sprijinirii oamenilor săraci⁴². Totodată, pe timpanul castelului nobilului maghiar Lázár Imre din Sărata, construit în anul 1835, dar extins și modernizat neoclasic între anii 1880–1890, regăsim două blazoane ale familiei Tholdi-Sombory, blazonul stâng ilustrând „un scut despîcat încoronat de un coif cu vizieră, decorat cu un ostaș înarmat cu sabie și cu un cap de turc”. Cu toate acestea, Sinagoga din Bistrița, ridicată în 1893 pe Krewelder Gasse nr. 10 (astăzi, strada General Grigore Bălan), constituie nu doar o biserică evreiească de tip hală în formă de T, cât, mai ales, unul dintre cele mai reprezentative monumente eclecticice ale artei 1900, neogoticului, neoromanicului și orientalismului din Transilvania. Această sinteză poate fi demonstrată prin particularități ca „arcaturile de zidărie” ale fațadei simetrice, arcul „semicircular cu descărcare pe colonete”, „fereastra tripartită în ax”, profilatura „cu ritmuri rectangulare pe extrados” sau „proporțiile și înclinația pantelor, alături de lucarnele triunghiulare cu perforații trilobe”. Dispus pe direcția nord-sud și retras de la frontul străzii, exteriorul obiectivului prezintă per ansamblu „o navă centrală supraînălțată și două nave laterale care cuprind galeriile etajului sprijinite pe colonete”, în timp ce interiorul are „navă centrală mai largă și două nave laterale despărțite de arcuri semicirculare de cărămidă”. Rabinul în exercițiu și cel pensionat locuiau în două case din imediata apropiere a lăcașului de cult, date de la sfârșitul

39 ȘR 1891, p. 134.

40 M 1893, pp. 173–174.

41 M 1894a, pp. 81–83; M 1894b, pp. 93–95.

42 Pop 2004, pp. 261–262.

secolului al XIX-lea (strada General Grigore Bălan nr. 6 și 9)⁴³. Ca un corolar, constatăm că pe teritoriul bistrițean se întind până astăzi o serie impresionantă de 69 de cimitire evreiești, din care Bistrița, Beclean, Buduș, Corvinești, Nimiega de Sus și Sălcuța dispun fiecare de câte două cimitire, reprezentând o nouă mărturie a impactului substanțial al acestei etnii orientale pe plan local⁴⁴.

Colecția personală *Grigore Silași, prof. universitar (1898)* deține 180 de fișe, notițe și tabele referitoare la biblioteca profesorului bistrițean Grigore Silași. Analizând conținutul a cinci fișe tabelare, completate caligrafic cu cerneală neagră, observăm prezența unor lucrări ca *Fundamenta linguae arabicae* (1822), *Vocabularium veteris testamenti hebraeo-chaldaicum* (1826), *Elementarbuch* (1860), *Mandarische Gramatik* (1875) sau *Hebraische Gramatik* (1878), care ne arată interesul său asupra cunoașterii unor limbi orientale, sacre (Fig. 6)⁴⁵. Această preocupare poate fi explicată prin prisma carierei sale de profesor de limba și literatura română la Universitatea Franz Josef din Cluj (1872–1886), unde a tradus și publicat din limba ebraică într-un număr din *Transilvania* (1875) o lucrare tipărită la Alba-Iulia (1651), *Psaltirea calvino-română versificată – document literar-istoric din*

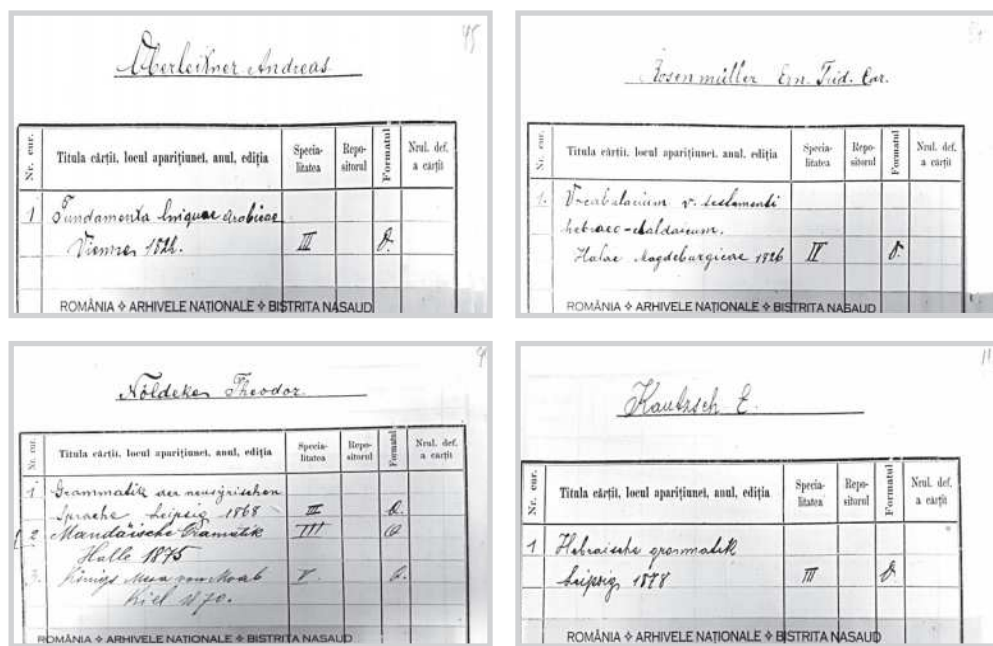

Fig. 6. Fișe cu cărți orientale din biblioteca profesorului Grigore Silași (1898)

Sursa: SJBAN, CPGS, II/17, ff. 84r, 94r, 95r, 116r, 145r.

43 Gaiu, Duda 2008, pp. 41–42; Gaiu, Duda 2015, pp. 75–77, 140–142.

44 Pintea 2019, p. 45.

45 SJBAN, CPGS, II/17, ff. 84r, 94r, 95r, 116r, 145r.

secolul XVII, a susținut în limba maghiară cursul *Elemente de limbă armeană din vest și est comparată cu restul limbilor semitice* (1878) și a pledat pentru rolul major al influenței turce în formarea limbii române⁴⁶.

Numerele 3–4 ale *Revistei Ilustrate* (1898) redau poezia *Sahara* a lui G. Rusu Admirescu:

„În Africa – văzduh de aur Sahara stă sub cer albastru Pe ’ntinsul ei pustiu și tainic Ca sufletul unui sihastru.	Sahara, dac’a ta pustie Și viețile ce-n ea se sting Pe unii îi înfiozează, – Pe mine mă silesc se plâng.
Apar din când în când ființe Și’n urmă sub nisipuri zac, Cum nasc și mor atâtea doruri În pieptul unui om sărac.	Un suflet fără de ilusit Și ars de a suferinței pară, Se aseamnă atât de strașnic Cu tristul teu pustiu – Sahară!” ⁴⁷ .

Preocuparea lui S. P. Simonu pentru antichitatea orientală este demonstrată și prin articolul din aceeași gazetă bistrițeană, *Ornatele (Odajdele) preoților idolatrii. Tipuri arhaice din negra anticitate* (1899), în care analizează figurile preoților egipteni „cu cap de pasere, cu mască în formă de leu, pisică, crocodil, vultur și căciulă provedută cu unul, două ori trei corne”. La scurt timp, revista ilustra alb-negru secvența amăgirii militarilor turci de către un dorobanț român pe parcursul Războiului de Independență (1877–1878), reprezentându-l pe un dorobanț îmbrăcat în haine militare, care stătea ascuns după dâmbul pe care a pus mantaua ciuruită de către turcii care credeau că era chiar el însuși. Mușcând momeala, românii au râs „cu hohot de prostia Turcilor ce s’au lăsat a fi amăgiți”⁴⁸.

Numărul 4 al *Revistei Ilustrate* (1901) surprinde secvența unui arab cu un turban pe cap, care ședea pe o moviliță și îmblânzea un șarpe cântând din fluier lângă un palmier. În același an, alte numere ale periodicului propuneau rețete tradiționale cu ingrediente exotice. De pildă, un autor cu pseudonimul *I.B.* ne arată că firnisul de aur se obținea fie din 1.500 de grame de schellack (blondin) alcoolizat, 250 de grame de sandarac, 250 de grame de gumi-gutta, 200 de grame de terebentină venețiană, 150 de grame de lemn de santal, 125 de grame de mastic și 50 de grame de sânge de zmeu, fie din 1.250 de grame de schellack, 1.000 de grame de sandarac, 250 de grame de garancină, zece grame de șofran și cinci litri de alcool. Totodată, se prepara pentru repararea defectelor mânușilor negre „o linguriță de ulei bun de migdale [...] cu 6–8 picuri de negreală (cerneală)”, în timp ce pentru tratarea sgaibei se fierbeau trei deciltri de lapte cu o jumătate de „șemble” (condiment picant), o jumătate de ceapă răzălită, puțin șofran și săpun de haine răzălit, care se aplica inițial o dată la două ore și apoi de două ori zilnic, curățind rana cu o cârpă ținută în apă caldă și spărgând-o

46 Bocșan 2013, pp. 28, 31–32; Marțian, Seni 1997, p. 129.

47 RI 1898, p. 69.

48 RI 1899a, pp. 5–6; RI 1899b, p. 22.

în 1–2 zile. Nu în ultimul rând, autorul cu pseudonimul *Chimist* amesteca pentru crema de trandafiri 150 de grame de lanolină cu 150 de grame de vaselină albă, 61 de grame de pomadă de rose, 31 de grame de pomadă de flori de lămâie, patru grame de tinctură de ambră, trei grame de tinctură de mosc și un gram de ulei de rose⁴⁹.

Sub raport literar, regăsim în numărul 9 al *Revistei Ilustrate* (1901) balada populară *Căpitanul*, culeasă de către învățătorul bistrițean Theodor A. Bogdan, din care selectăm cinci versuri pertinente pentru surprinderea caracterului arogant al turcilor: „– Căpitane, mustecios/ Scoboră-te iute’n jos/ Că vine turcu fâlos,/ Neveste se’n celuiască/ Fete mari să ne cinstească”. La fel de sugestivă este și traducerea unei tragedii în cinci acte și un prolog, *Aman seu Iom Purim*, a cărei acțiune petrecută în cetatea iraniană Susiana se axează în jurul unei ample distribuții. Printre personaje, se află regele Ashver al Susei, ministrul și cancelarul Aman al regelui, regina Estera, unchiul reginei, Mardochen, dirigătorul palatului, Chores, servitorii Șetar și Bigta, eunucul reginei, Hatae, un înger, prim cantorul și corul evreilor, soția cancelarului, Zeres, sclave israelite sau numeroși evrei și evreice⁵⁰.

Spre deosebire de ilustrațiile alb-negru destul de ilizibile ale unui posibil grup de ostași care admirau dealurile din Arabia, ale clădirilor unui oraș turcesc sau ale unui peisaj cu cămile, clădiri și palmieri egipteni din paginile *Revistei Ilustrate* (1902) (Fig. 7)⁵¹, *Revista Bistriței* consemna la secțiunea de *Noutăți* variate aspecte orientale. De pildă, ziarul ne aduce la lumină un calendar al seceratului, în care vedem că luna februarie era destinată seceratului în Egiptul de sus, martie în Egiptul de jos, aprilie în Persia, iar luna mai în Algeria, Arabia și Maroc. În același timp, putem descoperi vestea mobilizării unor ofițeri bistrițeni din Regimentul 63 Infanterie printr-un „ordin telegrafic, ca se plece la Plevlje” pentru combaterea unor eventuale conflicte turcești în Balcani, a rechemării ofițerilor turci din

Fig. 7. Ilustrații: Dealurile din Arabia, Vederea unui oraș turcesc

Sursa: RI 1902a, p. 189; RI 1902b, p. 219; RI 1902c, p. 231.

49 RI 1901a, p. 14; RI 1901b, p. 26; RI 1901c, p. 70; RI 1901d, p. 86.

50 RI 1901c, p. 71; RI 1901e, pp. 121–122; RI 1901f, pp. 143–145; RI 1901g, pp. 155–157; RI 1901h, pp. 167–169; RI 1901i, pp. 187–188; RI 1901j, pp. 198–199; RI 1901k, pp. 212–214.

51 RI 1902a, p. 189; RI 1902b, p. 219; RI 1902c, p. 231.

Germania la Constantinopol de către sultan, a înrolării absolvenților școlii turcești de marină în marina de război și a jefuirii/rănirii/uciderii armenilor și creștinilor din Persia (1903), ajungând șase ani mai târziu la descrierea dorinței junilor turci de detronare a sultanului (1909). Totuși, constatăm în acest interval și transcrierea baladei populare *Gruia* a poetului Ștefan Octavian Iosif, alcătuită din 13 strofe, din care reținem versurile: „Surpă Gruia schelele/ Coborînd la vale/ Turcii’și pierd giubelele/ Și păpuții’n cale./ Dunării fac turcii vad,/ Trăznet este Gruia/ Șapte popi la Țarigrad/ Cântă: Aleluia!”⁵².

Ziarul *Voința* (1903) publica trei strofe din opera poetului iranian Omar Khayam traduse indirect din versiunea scriitorului german Adolf Friedrich von Schack de către un autor cu pseudonimul *Silbuin*. Versurile finale „Din înălțimi pînă’n adîncuri eu lumea am scrutat,/ Prin depărtări și pe aproape frumuseța’i căutînd;/ Dar-cași tine de frumoasă, iubito, n-am aflat/ Nici stea pe bolta înstelată, nici floare pe pămînt”, dar și textele antemenționate, demonstrează atât calitatea și frumusețea conținutului lor, cât și interesul consistent al bistrițenilor asupra creațiilor orientale⁵³.

Revista Bistriței includea și reclamele unor magazine din Bistrița, care comercializau diferite produse exotice (1906–1908). Dintre acestea, observăm că prăvălia lui J. Schuller de pe strada Lemnelor nr. 7 (astăzi, Pietonalul Liviu Rebreanu) primise cu ocazia Sfintelor Paști „fructe de sud, orăngi, mandule, alune și sultanine”, în timp ce Ana Titzer deschisese în zona centrală „o hală de cafea cu prăjituri de casă”, care vindea cafea mică/mare la 6/8 cruceri. Dacă proprietarul firmei Keresztes M., Sziberth Testvérek, deținea în depozitul său „specialități de cafea de felurile cele mai fine [...], rum, ananas englez veritabil, jamaica, cuba, brazilian și indigen”, magazinul *Paoletto*, situat vizavi de Hotelul Sahling (astăzi, Curtea de Conturi Bistrița-Năsăud), avea atunci portocale „veritabile cu câte 3, 4 și 5 cruceri bucata” (Fig. 8)⁵⁴.

Insistînd asupra parcursului istoric al colecției covoarelor anatoliene ale Bisericii Evanghelice din Bistrița, remarcăm că, în preajma Primului Război Mondial, Asociația Culturală Sebastian Hahn, condusă de către Michael Alberti, a curatoriatic o expoziție, unde 32 de proprietari (căpitanul Deppanschegg, doctorul N. Kuales, procurorul Fritz etc.) au prezentat 169 de covoare și țesături otomane. În timpul conflagrației, covoarele și argintăria au fost transferate temporar la Sibiu și Budapesta (1916–1923), iar în epoca interbelică, parohia dorea chiar să le vîndă pentru sprijinirea materială a renovării lăcașului de cult prin ofertele trimise către Deutsches Museum din München sau negustorilor Egon Hajek, Hans Wühr, Otto Bernheimer și Teodor Tuduc, însă tranzacția a eșuat datorită mării crize economice (1929–1933) și a refuzului parohiei de a le comercializa separat. În septembrie 1944, sașii bistrițeni, aflați sub amenințarea trupelor sovietice, au părăsit orașul,

52 RBis 1903a, p. 3; RBis 1903b, p. 2; RBis 1903c, p. 3; RBis 1903d, p. 2; RBis 1903e, p. 3; RBis 1909, p. 3.

53 V 1903, p. 1.

54 RBis 1906a, p. 4; RBis 1906b, p. 4; RBis 1907, p. 4; RBis 1908, p. 4.

P. T.

Apropiându-se sf. Paști, îmi permit a face atenț. on. p. t. public din loc și jur la

depozitul meu mare de totfelul de liqueure, dulceațuri etc.

Mai departe aduc la cunoștință, că numai în zilele trecute mi-a sosit marfa proaspătă ca: fructe de măr, coșniș, mînășle, alune și măsline, apoi multe feluri de zaharice, parfumerii pentru udat la Paști. Totodată observ, că în prăvălia toasă se află de vânzare totfelul de delicatose și marfă de băcănie pe lângă prețuri ieftine.

Rugând on. public a se convinge, făcând baremi o probă, asigur serviciu prompt și cu atențiune, semnez

J. SCHULLER urmașul lui NÖSNER
str. Lomnilor Nr. 7.

Avis. Prin aceasta aduc la cunoștința On. public, că am deschis în Bistrița, piața mare, lângă magistrat o

hală de cafea
cu prăjituri de casă.

l cafea mică	6 cr.	†	Rugând on. public a mă cerceta, asigur serviciu provenitor și prompt
l " mare	8 "	†	
l păhar de tea	10 cr.	†	

semnez cu stimă

Ana Titzer.

Prețuri ieftine.

P. T.

Avem onoare a recomanda onor. p. t. public **depozitul bogat de: zahăr l-mă rafinat, specialități de cafea de fabrica cele mai fine; făinuri și totfelul de articole de băcănie** numai de calitate cea mai bună, rum ananas englez veritabil, Jamaica, cuba, brazilian și indigen, Cere noi fine mestecături de tea compunute și în dom.

Cognac, licheruri, vinars de drojdie și silvorina în sticle originale.

Marfă de fier: obiecte pentru bucătă, cuptoare de încălzit, cuptoare de fier în mare alegere. Aparat electric pentru semnale etc.

Având o prezență îndelungată, suntem în păsca poziție de a corespunde tuturor cerințelor onor. noștri magistrali.

Rugând de numărare exactă, semnez cu stimă

Sziberth Testvérek,
proprietarii firmei KERESZTES M.

Petroleu ieftin american și indigen.

Nu mai marfă bună.

Serviciu prompt și solid.

PORTOCALÉ Paterno veritabile cu câte 3, 4 și 5 cruceri bucata se capătă la **PAOLETTO** (vis-à-vis de hotelul Sahling).

Fig. 8. Reclame cu produse exotice

Sursa: RBis 1906a, p. 4; RBis 1906b, p. 4; RBis 1907, p. 4; RBis 1908, p. 4.

transportând cu camioanele, căruțele și trenurile argintăria într-un butoi de stejar, iar covoarele anatoliene și registrele parohiale „în trei lăzi mari de lemn”. Acestea au ajuns inițial în orașul austriac Ried im Innkreis și la Bayerisches Nationalmuseum din München (1951) pentru ca, în urma discuției dintre directorul general al Germanisches Nationalmuseum din Nurnberg, Ludwig Grote, și decanul regional al Bisericii Evanghelice din Nordul Transilvaniei, Carl Molitoris, să fie transferate definitiv la muzeul din Nurnberg (1952), fiind expuse până astăzi în galeriile *Homeland Memorial*⁵⁵. Totuși, o parte a colecției a rămas până astăzi în Biserica Evanghelică din Bistrița, conținând replicile unor covoare de tipul Ghiordes, Holbein, Lotto, Selendi, transilvănean și Ușak (Fig. 9)⁵⁶.

Dosarul 5 al Fondului *Primăria orașului Bistrița (1766-1939)* conține (printre altele) corespondența lui Matias Jurkovics jr. din Târgu Mureș către magistratul Bistriței (29 aprilie 1913), ștampilată, timbrată și redactată citeț pe fond albastru în limba germană la mașina de scris, prin care solicita să-i acorde firmei sale certificatul pentru comercializarea fructelor exotice pe piața locală (Fig. 10)⁵⁷.

55 Kregeloh 2023a, pp. 217–220; Ionescu, Gaiu 2023, pp. 36–37, 40–42.

56 Gaiu, Duda 2010, p. 58; Ionescu, Gaiu 2023, p. 84.

57 SJBAN, FPOB, 505, f. 5r.

Fig. 9. Replici ale covoarelor anatoliene ale Bisericii Evanghelice din Bistrița.

Sursa: Biserica Evanghelică din Bistrița.

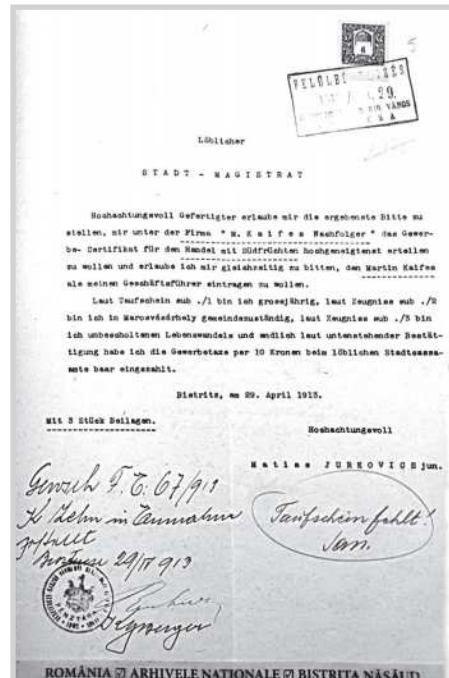

Fig. 10. Corespondența lui Matias Jurkovic jr. către magistratul Bistriței (29 aprilie 1913).

Sursa: SJBAN, FPOB, 505, f. 5r.

Concluzii

Instaurarea Principatului Autonom al Transilvaniei (1541–1699) a reprezentat prilejul perfect și necesar pentru Bistrița de a se contura ca un oraș multicultural și multiethnic, în care influențele și variatele fațete ale identității/alterității orientale s-au resimțit timpuriu și s-au îmbinat armonios cu cele de altă sorginte la nivel comercial, cultural, economic, ecleziastic, militar și socio-politic.

Bogatul patrimoniu (aspri otomani, covoare anatoliene, obiecte din Țara Sfântă), refugierea și integrarea inițială a unor etnii (armeni, evrei), implicarea în diverse conflicte turcești, dar și numeroasele contacte comerciale, militare și politice, ne arată că bistrițenii au cunoscut încă din Evul Mediu alimentele, artefactele, mentalitățile, produsele și veșmintele specifice vieții cotidiene a acestui spațiu exotic. Sprijinirea comunităților orientale sau schimburile comerciale fluctuante, dar înfloritoare, au completat împlinirea acestui deziderat.

Atât documentele de arhivă și izvoarele selectate (articole, circulare bisericești, ediții de documente, fișe de bibliotecă, ilustrații, lucrări, presa vremii, relatări de călătorie, rețete, traduceri literare), cât și prezența unor monumente de factură orientală (cimitirele evreiești, Sinagoga), ne demonstrează că nu doar Bistrița, ci întregul său areal, a continuat pe parcursul modernității să fie interesat de menținerea directă/indirectă a unor raporturi substanțiale cu Orientul Apropiat și Mijlociu, contribuind la receptarea acestui spațiu exotic în rândul transilvănenilor.

Bibliografie

Surse de arhivă

- SJBAN, CPGS Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale, Colecția personală *Grigore Silași, prof. universitar (1898)*, dosar II/17.
- SJBAN, CPIM Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale, Colecția personală *Iulian Marțian (1350-1945)*, dosar 145_39.
- SJBAN, FDRAN Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale, Fond *Districutul românesc autonom al Năsăudului (1861-1876)*, dosar 76/1862.
- SJBAN, FPOB Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale, Fond *Primăria orașului Bistrița (1766-1939)*, dosar 505.
- SJBAN, FVGCR Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale, Fond *Vicariatul Greco-Catolic al Rodnei (1793-1951)*, dosarele 61, 108, 120, 300, 415.

Ediții de documente, lucrări, relatări de călătorie

- Alexandrescu-Dersca Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Mustafa Ali Mehmet, Nicolae Bulgaru *et al.* 1976 Stoicescu, Aurel Decei (coord.), *Călători străini în Țările Române*, vol. VI, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1976.
- Coșbuc 1885 George Coșbuc, *Pe pământul turcului*, Sibiu: Editura și Tiparul Institutului Tipografic, 1885.

- Coșbuc 1893 George Coșbuc, *Balade și idile*, București: Editura Librăriei Socecu & Comp., 1893.
- Coșbuc 1898 George Coșbuc, *Fire de tort. Versuri*, ediția a II-a, București: Editura „Librăriei Școalelor” C. Sfetea, 1898.
- Coșbuc 1899 George Coșbuc, *Povestea unei corone de oțel. Restatornicirea domniei românești și resboiul nostru pentru neatinare scrisă anume pentru țărănime*, București: Institutul de Arte Grafice Carol Gobl, 1899.
- Coșbuc 1907 George Coșbuc, *Războiul nostru pentru Neatârnavare povestit pe înțelesul tuturor*, edițiunea a V-a, București: Imprimeria și Editura „Librării Școalelor” C. Sfetea, 1907.
- Coșbuc 1914 George Coșbuc, *Cântece de vitejie*, București: Editura și Institutul de Arte Grafice C. Sfetea, 1914.
- Hurmuzaki 1911 Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor. Acte și scrisori din arhivele orașelor ardelene (Bistrița, Brașov, Sibiiu) publicate după copiile Academiei Române de N. Iorga*, vol. XV, partea I, București, 1911.
- Hurmuzaki 1913 Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor. Acte și scrisori din arhivele orașelor ardelene (Bistrița, Brașov, Sibiiu) publicate după copiile Academiei Române de N. Iorga*, vol. XV, partea II, București, 1913.
- Iorga 1899 Nicolae Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței (scrisori domnești și scrisori private)*, vol. I, București: Editura Librăriei Socecu & Comp., 1899.
- RB Zsolt Simon, András Péter Szabó, *Die mittelalterlichen Rechnungsbücher der Stadt Bistritz in Siebenbürgen*, <https://www.ungarisches-institut.de/forschungen/projekte/laufende-projekte/251-die-mittelalterlichen-rechnungsb%C3%BCher-der-stadt-bistritz-in-siebenb%C3%BCrgen-2.html?highlight=WyJiaXN0cml0eiJd>, accesat la 11 decembrie 2024.

Presa vremii

- M 1893 *Minerva*, anulu III, nr. 18, Bistrița: Tipografia Carolu Orendi, 15 (27) Septembrie 1893.
- M 1894a *Minerva*, anulu IV, nr. 9, Bistrița: Tipografia Carolu Orendi, 1/13 Maiu 1894.
- M 1894b *Minerva*, anulu IV, nr. 10, Bistrița: Tipografia Carolu Orendi, 15/27 Maiu 1894.
- MP 1868 *Magazinul Pedagogicu*, tomulu II, Bistrița: Tipariulu ereditiloru lui J. E. Filtsch, 1868.
- RBis 1903a *Revista Bistriței*, anul I, nr. 5, Bistrița: Tipografia A. Baci, 1/14 Februarie 1903.
- RBis 1903b *Revista Bistriței*, anul I, nr. 7, Bistrița: Tipografia A. Baci, 15/28 Februarie 1903.
- RBis 1903c *Revista Bistriței*, anul I, nr. 11, Bistrița: Tipografia A. Baci, 28 Martie n. 1903.
- RBis 1903d *Revista Bistriței*, anul I, nr. 15, Bistrița: Tipografia A. Baci, 25 Aprilie n. 1903.
- RBis 1903e *Revista Bistriței*, anul I, nr. 28, Bistrița: Tipografia A. Baci, 25 Iulie n. 1903.
- RBis 1906a *Revista Bistriței*, anul II, nr. 12, Bistrița: Tipografia G. Matheiu, 7 April (25 Martie) 1906.
- RBis 1906b *Revista Bistriței*, anul II, nr. 45, Bistrița: Tipografia G. Matheiu, 24/11 Novembre 1906.

- RBis 1907 *Revista Bistriței*, anul III, nr. 42, Bistrița: Tipografia G. Matheiu, 16 (3) Novembre 1907.
- RBis 1908 *Revista Bistriței*, anul IV, nr. 8, Bistrița: Tipografia G. Matheiu, 23 Februarie (7 Martie) 1908.
- RBis 1909 *Revista Bistriței*, anul V, nr. 16, Bistrița: Tipografia G. Matheiu, 18 Aprilie (1 Maiu) 1909.
- RI 1898 *Revista Ilustrată*, anul I, nr. 3-4, Bistrița: Tipografia Carol Csallner, Martie-Aprilie 1898.
- RI 1899a *Revista Ilustrată*, anul II, nr. 1, Bistrița: Tipografia Carol Csallner, Ianuarie 1899.
- RI 1899b *Revista Ilustrată*, anul II, nr. 2, Bistrița: Tipografia Carol Csallner, Februarie 1899.
- RI 1901a *Revista Ilustrată*, anul IV, nr. 2, Șoimuș: 15 Ianuar 1901.
- RI 1901b *Revista Ilustrată*, anul IV, nr. 4, Șoimuș: 15 Februar 1901.
- RI 1901c *Revista Ilustrată*, anul IV, nr. 9, Bistrița: Tipografia A. Baci, 1 Maiu 1901.
- RI 1901d *Revista Ilustrată*, anul IV, nr. 11, Șoimuș: 1 Iunie 1901.
- RI 1901e *Revista Ilustrată*, anul IV, nr. 15, Bistrița: Tipografia A. Baci, 1 August v. 1901.
- RI 1901f *Revista Ilustrată*, anul IV, nr. 17, Bistrița: Tipografia A. Baci, 1 Septembrie v. 1901.
- RI 1901g *Revista Ilustrată*, anul IV, nr. 18, Bistrița: Tipografia A. Baci, 15 Septembrie v. 1901.
- RI 1901h *Revista Ilustrată*, anul IV, nr. 19, Bistrița: Tipografia A. Baci, 1 Octombrie v. 1901.
- RI 1901i *Revista Ilustrată*, anul IV, nr. 21, Bistrița: Tipografia A. Baci, 1 Novembre v. 1901.
- RI 1901j *Revista Ilustrată*, anul IV, nr. 22, Bistrița: Tipografia A. Baci, 15 Novembre v. 1901.
- RI 1901k *Revista Ilustrată*, anul IV, nr. 23-24, Bistrița: Tipografia A. Baci, 15 Decembrie v. 1901.
- RI 1902a *Revista Ilustrată*, anul V, nr. 17, Bistrița: Tipografia A. Baci, 1 Septembrie v. 1902.
- RI 1902b *Revista Ilustrată*, anul V, nr. 20, Bistrița: Tipografia A. Baci, 15 Octombrie v. 1902.
- RI 1902c *Revista Ilustrată*, anul V, nr. 21, Bistrița: Tipografia A. Baci, 1 Novembre v. 1902.
- ȘR 1880a *Școla Română*, anul IV, nr. 1, Bistrița: Tipografi'a lui Teodoru Botschar, 1 Aprilie 1880.
- ȘR 1880b *Școla Română*, anul IV, nr. 2, , Bistrița: Tipografi'a ereditiloru după J. E. Filtsch, 8 Aprilie 1880.
- ȘR 1891 *Școla Română*, anul V, nr. 17, Năsăud: 18 Iunie v. 1891.
- V 1903 *Voința*, anul I, nr. 2, Bistrița: Tipografia Carol Csallner, 14/1 Noembrie 1903.

Literatură secundară

- Alessi, Popu 1878 A. P. Alessi, Massimu Popu, *Resbelulu orientale illustratu*, Graz: Editur'a lui Paul Cieslar, 1878.
- Andrei 2006 Mirela Andrei, *La granița Imperiului. Vicariatul Greco-Catolic al Rodnei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca: Editura Argonaut, 2006.
- Armer et al. 2022 Stephanie Armer, Eva Hanke, Anja Kregeloh, „Rugs as Transottoman Commodities: The History of a Rug from Uşak”, în vol. Arkadiusz Blaszczyk, Robert Born, Florian Riedler (eds.), *Transottoman Matters. Objects Moving through Time, Space, and Meaning*, Göttingen: V&R unipress, 2022, pp. 219–271.

- Bocșan 2013 Nicolae Bocșan, „Grigore Silași – primul profesor de limbă și literatură română la Universitatea Ferenc Jozsef din Cluj”, în vol. Batiz Enikő, Nagy László, Soós Anna (szerkesztők/editori), *140 éves a kolozsvári magyar nyelvű egyetemi oktatás. 140 de ani de învățământ universitar în limba maghiară*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2013, pp. 25–33.
- Bolovan, Onofreiu 2003 Ioan Bolovan, Adrian Onofreiu, *Revoluția de la 1848-1849 în zona Regimentului Grăniceresc Năsăudean. Contribuții istorice și demografice*, Cluj-Napoca: Editura Argonaut, 2003.
- Constantinescu 1978 Radu Constantinescu, *Moldova și Transilvania în vremea lui Petru Rareș. Relații politice și militare (1527-1546)*, București, 1978.
- Dan, Goldenberg 1964 M. Dan, S. Goldenberg, „Bistrița în secolul al XVI-lea și relațiile ei comerciale cu Moldova”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Series Historia*, fasc. 2, Cluj, 1964, pp. 23–83.
- Dincă 2020 Adinel C. Dincă, „Churchwardens and their Accounts in Transylvania, Fourteenth to Sixteenth Centuries: A Preliminary Assessment”, în vol. Ionuț Epurescu-Pascovici (editor), *Accounts and Accountability in Late Medieval Europe: Records, Procedures, and Socio-Political Impact*, Turnhout: Brepols, 2020, pp. 273–303.
- Dincă 2022 Adinel C. Dincă, „Comunitatea laică și parohia în Jelna la 1500: între micro-istorie și micro-sociologie”, în *Revista Bistriței*, XXXVI/2022, Bistrița, pp. 156–177.
- Gaiu 2021 Corneliu Gaiu, *Viile și vinul din podgoria Lechința*, Bistrița: Editura Nosa Nostra, 2021.
- Gaiu, Duda 2008 Corneliu Gaiu, Vasile Duda, *Topografia monumentelor din municipiul Bistrița. Centrul istoric*, vol. I, Cluj-Napoca: Editura Accent, 2008.
- Gaiu, Duda 2010 Corneliu Gaiu, Vasile Duda, *Biserica Evanghelică C. A. din Bistrița*, Cluj-Napoca: Editura Eikon, 2010.
- Gaiu, Duda 2015 Corneliu Gaiu, Vasile Duda, *Topografia monumentelor din municipiul Bistrița*, vol. II, cu o prefață de Nicolae Sabău, Bistrița: Editura Nosa Nostra, 2015.
- Găzdac 1977 Grigore Găzdac, „Năsăudenii și Războiul pentru independența din 1877”, în *Arhiva Someșană*, IV (31), Năsăud, 1977, pp. 56–78.
- Georgiță 2005 Mihai Georgiță, „Încă o istorie a regimentului de graniță de la Năsăud (2)”, în *Arhiva Someșană*, seria a III-a, IV, 2005, pp. 323–360.
- Ghițan 1972 Teodor Ghițan, „Expulzarea populației armenesti din Bistrița cu ocazia epidemiei de ciumă din 1712”, în *File de istorie*, Bistrița, 1972, pp. 117–127.
- Ionescu, Gaiu 2023 Stefano Ionescu, Corneliu Gaiu, *Covoarele orientale ale Bisericii Evanghelice C. A. Bistrița. Orientteppiche der evangelischen Kirche A. B. in Bistritz*, Bistrița: Editura Nosa Nostra, 2023.
- Kregeloh 2023a Anja Kregeloh, „Kulturgüter der Evangelischen Stadtkirche A.B. in Bistritz/Bistrița. Cultural Heritage of the Protestant Church of the Augsburg Confession in Bistritz/Bistrița”, în *Horizonte/Horizons. Geschichte und Zukunft der Migration/Histories and Futures of Migration*, Nürnberg: Verlag des Germanischen Nationalmuseums, 2023, pp. 214–221.

- Kregeloh 2023b Anja Kregeloh (Hrsg.), *Anatolische Teppiche aus Bistritz/Bistrița. Die Sammlung der Evangelischen Stadtkirche A. B. im Germanischen Nationalmuseum*, Nürnberg: Verlag des Germanischen Nationalmuseums, 2023.
- Marțian, Marțian 1977 Veturia Marțian, Ionim Marțian, „Războiul pentru independență și Năsăudenii”, în *Arhiva Someșană*, IV (31), 1977, pp. 108–114.
- Marțian, Seni 1997 Ionim Marțian, Ioan Seni, „Grigore Silași și ASTRA”, în *Studii și cercetări etnoculturale*, vol. III, 1997, pp. 127–130.
- Mitu 2004 Sorin Mitu, „Mobilizare politică și naționalism la Năsăud, în vara lui 1848”, în *Arhiva Someșană*, seria a III-a, III, 2004, pp. 29–49.
- Nagy 2021 Kornél Nagy, *The Church-Union of the Armenians in Transylvania (1685-1715)*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2021.
- Oberlander-Tărnoveanu, Rădulescu 1994 Ernest Oberlander-Tărnoveanu, Gabriela Rădulescu, „Al doilea tezaur de la Șieu (notă preliminară)”, în *Revista Bistriței*, vol. VIII/ 1994, pp. 83–96.
- Onofreiu, Sigmirean 2019 Adrian Onofreiu, Ioan Sigmirean, *Istoria județului Bistrița-Năsăud. Compendiu*, prefață de prof. univ. dr. Ioan Bolovan, Cluj-Napoca: Editura Argonaut, 2019.
- Pakucs-Willcocks 2018 Mária Pakucs-Willcocks, „Transylvanian Civic Sumptuary Laws in the Early Modern Period: Preliminary Observations”, în *Revista Istorică*, tom XXIX, nr. 1–2, 2018, pp. 55–73.
- Pârvulescu, Boatcă 2022 Anca Pârvulescu, Manuela Boatcă, *Creolizing the Modern. Transylvania Across Empires*, Ithaca-London: Cornell University Press, 2022.
- Pintea 2019 Ioan Pintea (coord.), *Monumente funerare evreiești din județul Bistrița-Năsăud. Album*, ediție alcătuită de Ioan Pintea, Cluj-Napoca: Editura Mega, 2019.
- Pop 2004 Aurelia Pop, „Evoluția comunității evreiești din Bistrița-Năsăud în perioada 1880-1945”, în *Arhiva Someșană*, seria a III-a, III, 2004, pp. 257–265.
- Simon 2016–2017 Zsolt Simon, „Vigesima din Bistrița în Evul Mediu”, în *Revista Bistriței*, nr. XXX-XXXI / 2016–2017, pp. 115–120.
- Szabo 2013 András Péter Szabo, „Az erdelyi fejedelmi udvar besztercei latogatasai (The visits of Transylvanian princely court in Bistrița)”, în *Urbs*, nr. 8, 2013, pp. 129–165.
- Szabo 2015 András Péter Szabo, „A besztercei levéltár jegyzékei az erdelyi fejedelmi udvarról (1636-1659) (Bistrița archive lists from the Transylvanian princely court (1636-1659))”, în *Lymbus*, 2015, pp. 67–122.